

SUMMARY

Arishchenko A. The problem of inclusive education in the national pedagogical discourse.

In the paper the problem of inclusive education in the national pedagogical discourse is revealed. The analysis of the scientific and educational literature concerning the views of national scientists on the definition of inclusive education is made. The questions of determining the key features of the integrated and inclusive education are discussed. In the article the purpose, the main objectives and the positive aspects of inclusive education are highlighted. In particular modern society recognizes that inclusion is a more humane and effective educational system that can meet the needs of all the categories of children and young people, regardless of the level of psychophysical development, and contributes to the creation of an inclusive society. By introducing inclusion in the educational process, it is possible to achieve the development of Ukrainian society that will allow every citizen regardless of age and gender, ethnicity, developmental ability participate in society and contribute to its development.

Inclusive education should be understood as a comprehensive process to ensure equal access to quality education for persons with special educational needs by teaching them in educational institutions on the basis of personality-oriented teaching methods, taking into account individual characteristics. It should also be noted that among the priorities of inclusive education is the development and introduction of inclusive educational technologies in the context of an inclusive approach and model for special education services to students with special needs, including those with disabilities. While creating inclusive educational environment, students get used to the fact that the world and people in it are different, that everyone has the right to life, education and development.

The international community believes that people with disabilities have the same rights as all others, and they should have equal opportunities in the implementation of these rights. Today the task of the state and society is to do so that all could get an education and to live fully, regardless of the health capabilities. Inclusive education system allows fully realize the educational rights of persons with special educational needs.

Key words: inclusion, inclusive education, integrated education, persons with special educational needs.

УДК 371.13

М. М. Бикова

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК СПОСІБ ЇЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

У статті розглядаються сутність і взаємовплив понять «професійне самовизначення особистості», «самореалізація особистості». Аналізуються підходи до визначень, структури, критерії ефективності цих понять. Професійне самовизначення розглядається як найважливіша складова процесу самореалізації особистості. Доводиться, що професійне самовизначення є керованим процесом, а, отже, пропонуються механізми педагогічної допомоги школярам із метою реалізації власного потенціалу, розкриття здібностей і задатків, таким чином підвищивши продуктивність процесу самореалізації.

Ключові слова: професійне самовизначення, самореалізація, креативність, самоактуалізація, особистісний потенціал, саморозвиток, самовдосконалення, самоздійснення, професійна орієнтація, професійна діяльність.

Постановка проблеми. Самореалізація – це процес, що полягає в усвідомленні власних задатків, потенціалу, таланту і їх втіленні в будь-якому обраному виді діяльності. Також самореалізацією називається абсолютне втілення в життя, втілення в реальність суб'єктом свого індивідуального потенціалу.

Потреба в самореалізації була закладена природою в кожному конкретно взятому індивідуумі з народження, а проблема самореалізації з'являється в ранньому дитячому віці й супроводжує людину протягом усього його подальшого життєвого шляху, відіграючи практично основоположну роль. Головними загальнокультурними умовами, що сприяють особистісній самореалізації, є виховання й освіта. Найчастіше виокремлюють три основні види самореалізації особистості: професійна, творча, соціальна.

У педагогіці самореалізація визначається як одна з цілей педагогічного процесу й полягає в допомозі особистості реалізувати свої позитивні можливості, розкрити здібності й задатки. Тобто можна стверджувати, що самореалізація є результатом виховання особистості. Проблема самореалізації особистості розглядається педагогами, в основному, в контексті проблем професійного самовдосконалення, самовиховання, самовизначення, самоосвіти тощо [9].

Аналіз актуальних досліджень. У даний час професійне самовизначення молодої людини розуміється більшістю авторів як суттєва сторона загального процесу розвитку особистості, оскільки вибір професії є складним і тривалим процесом, невіддільним від розвитку особистості в цілому. А сьогодні процес співставлення соціально-економічної ситуації, професії та її розвитку у відповідності до індивідуальних здібностей і нахилів супроводжує людину протягом усього життя і професійної діяльності.

Відомий психолог І. С. Кон трактує професійне самовизначення як «багатовимірний і багатоступеневий процес, який можна розглядати під різними кутами зору. По-перше, як серію задач, які суспільство ставить перед особистістю, що формується, і які ця особистість повинна послідовно вирішувати протягом певного періоду часу. По-друге, як процес прийняття рішень, посередництвом яких індивід формує й активізує баланс своїх уподобань і нахилів, з одного боку, і потреб існуючої системи суспільного поділу праці – з іншого. По-третє, як процес формування індивідуального стилю життя, частиною якого є професійна діяльність» [5, 144].

Складність визначення сутності поняття пов'язана з існуванням близьких понять (самоактуалізація, самореалізація, самоздійснення), які часто розкриваються через «захопленість значущою роботою» (А. Маслоу), через «справу», яку робить людина (К. Ясперс).

Мета статті. Мета нашого дослідження полягає у з'ясуванні відносин між поняттями «самореалізація» та «професійне самовизначення» особистості. У сучасних умовах в якісно новому аспекті розглядається

проблема розвитку й використання людського потенціалу, висувуються вимоги до ініціативності та самостійності людини, викликані, передусім, змінами, що відбуваються в суспільстві, а тому дослідження проблеми зв'язку самореалізації особистості та її професійного самовизначення є на сьогоднішній день актуальним питанням.

Оскільки найповніше розкриття задатків індивіда відбувається тільки в суспільно корисній діяльності, тому саме у професійній діяльності відкриваються найбільш широкі перспективи для самореалізації.

Виклад основного матеріалу. У попередні десятиріччя в становленні професійного самовизначення і зрілості особистості в цілому велике значення мала професійна орієнтація, елементи якої, доречі, і зараз активно застосовуються. Вона розглядалася як система підготовки особистості до свідомого професійного самовизначення. Система професійної орієнтації включала в себе низку компонентів, які розглядаються як окремі підсистеми і можуть бути реалізованими в якості окремих аспектів підготовки випускників до професійного самовизначення:

- професійне просвітництво – робота з повідомлення знань щодо професій і спеціальностей, особливості їх отримання тощо;

- професійна психодіагностика – виявлення й оцінка психологічних та психофізіологічних особливостей і якостей особистості з метою профорієнтації;

- професійна консультація – аналіз та оцінка психологічної структури особистості з метою правильного вибору професії;

- професійний відбір – рекомендація учневі щодо вибору професії, що найкраще відповідає його професійно значущим індивідуальним особливостям і схильностям.

Деякі автори виділяють такі важливі, на нашу думку, компоненти системи, як проба сил, тобто перевірка власних інтересів, здібностей у різних видах діяльності; профадаптація; профвиховання тощо.

Ми вважаємо, що основна методична істина профорієнтації полягає в тому, що вона детермінована характером суспільних відносин, що формування усвідомленої потреби в адекватному професійному самовизначенні здійснюється у практичній творчій діяльності на основі інтеграції соціальної, пізнавальної та суспільно-трудової активності особистості. Система профорієнтації, яка формується сьогодні, повинна допомогти кожній людині розкрити її потенційні можливості: обдарування, талант, неординарність думок і дій, високий професіоналізм. Виявляючи турботу щодо розумного використання здібностей кожної людини, ми тим самим вирішуємо задачу підвищення сукупних здібностей суспільства.

Таким чином, у сучасних умовах проблема ефективності вибору професії не зникає, але вона набуває певних особливостей, які слід урахувати в розробці шляхів професійного самовизначення.

На процес професійного самовизначення можна впливати, якщо допомогти особистості зрозуміти себе, оцінити свої здібності. Отже, професійне самовизначення – керований процес.

На нашу думку, більш точно професійне самовизначення розкривається в новій концепції професійного самовизначення молоді, яка розроблена А. Поляковим, С. Чистяковою, С. Волошиним, А. Губіним, В. Журавльовим, А. Журкіною і Н. Пряжніковим. Професійне самовизначення вони визначають як «процес формування особистістю свого ставлення до професійно-трудоного середовища та спосіб її самореалізації, складова частина цілісного життєвого самовизначення. Цей тривалий процес узгодження внутрішньоособистісних і соціально-професійних потреб не завершується професійною підготовкою за обраною спеціальністю, відбувається протягом усього життєвого і трудового шляху. Професійне самовизначення передбачає вибір кар'єри, сфери застосування й саморозвитку особистісних можливостей, а також формування практичного, дієвого ставлення особистості до соціокультурних та професійно-виробничих умов її суспільно-корисного буття і саморозвитку» [7, 33].

Ми поділяємо позицію авторів у визначенні перспектив розвитку теорії та практики професійного самовизначення й розгляді його як багатоступінчатого процесу, який можна розглядати під різними кутами зору:

- 1) як серію задач, які ставить суспільство перед особистістю – соціологічний підхід;
- 2) як процес поетапного прийняття рішень, за допомогою яких можливо поєднання власних уподобань молоді людини та потреб суспільства в результаті поділу праці – соціально-психологічний підхід;
- 3) як процес формування індивідуального стилю життя, частиною якого є професійна діяльність – диференційно-психологічний підхід

Розуміння професійного самовизначення як суттєвої сторони загального процесу розвитку особистості передбачає необхідність розгляду даного питання також в контексті основних проблем психологічної науки [2, 20]. Так, Л. А. Аза, А. В. Вишняк та ін. стверджують, що нереалізована соціально-професійна орієнтація ставить перед особистістю цілий спектр проблем, пов'язаних із необхідністю корекції планів щодо життєвого самоствердження, зайняття певної позиції в соціальній структурі, способів реалізації власних здібностей тощо. Якщо розбіжність сформованих до початку трудового життя соціально-професійних орієнтацій і можливостей їх реалізації стає статистично значущим явищем, то, здавалося б, суто особистісні проблеми перестають бути фактами індивідуальних біографій і переростають на соціальні проблеми. Дослідження демонструють, що професія, яка була отримана всупереч суб'єктивних намірів, орієнтації особистості, може стати джерелом конфліктних ситуацій. Зокрема, не реалізована

орієнтація, за даними психологів, служить джерелом конфліктів, так званих професійних фрустрацій. Серед них можна виділити основні типи.

1. Функціональний конфлікт. Характерний для ситуації, коли професія не дає можливості достатньо повно реалізуватися індивіду або вимагає інших здібностей, відсутніх у нього.

2. Конфлікт переконань. Виникає найчастіше в ситуації, коли існує досить гостре протиріччя між сформованими переконаннями особистості та характером професійних обов'язків, які вона змушена виконувати.

3. Конфлікт на підґрунті незадоволеного честолюбства. Породжується розбіжністю між самооцінкою, або об'єктивною оцінкою іншими, здібностями та посадою, яку людина займає в професійній посадовій ієрархії всупереч власній волі.

4. Конфлікт резонансу. Він є прямим наслідком протиріччя, що виникає між комунікативними здібностями індивіда й тими людьми, з якими йому доводиться зіткнутися під час виконання своїх професійних обов'язків.

Важливо підкреслити, що ці та інші конфлікти в момент, коли стають статистично значущими, перетворюються на соціально значущі, виходять за межі суто особистих проблем. Найбільш наочно виявляються їх економічні наслідки [6].

Ефективність професійного самовизначення підлітків характеризується критеріями, виділеними Е. А. Климовим:

- інформованість учня, знання структури народного господарства та видів професійної самоосвіти; потреб народного господарства (країни, конкретного економічного району) у кадрах; зміст і умови праці з обраної професії; навчальних закладів, де можна отримати обрану професію (спеціальність);

- сформованість суспільно значущих мотивів вибору професії (зближення професійних намірів із потребами народного господарства країни, конкретного економічного району в кадрах);

- виявленість професійних інтересів. Стійкі професійні інтереси (виявляються протягом декількох років) до певної області діяльності й конкретної професії;

- наявність спеціальних здібностей до певного виду професійної діяльності;

- практичний досвід в обраній трудовій діяльності (заняття в гуртку, факультативі, групі з предмету зацікавленості);

- сформованість професійних намірів (наміри стійкі, засновані на достатньому знанні змісту професії, умов праці, шляхів здобуття освіти за спеціальністю, а також власних інтересів, схильностей, здібностей);

- реальний рівень професійних домагань (інтереси, здібності, самооцінка, професійні наміри учнів узгоджуються між собою, і ступінь їх розвитку дозволяє припустити успішність майбутньої діяльності) [4, 63-64].

Усе це вказує на нерозривний зв'язок професійного самовизначення з самореалізацією людини майже в усіх важливих сферах життя. Тому сутністю професійного самовизначення є самостійне й усвідомлене знаходження смислів професії, що обирається, або роботи, яка вже виконується, і всієї життєдіяльності в конкретній культурно-історичній (соціально-економічній) ситуації, а також знаходження сенсу в самому процесі самовизначення.

Ще одним важливим моментом є те, що механізм самореалізації особистості у своїх принципових моментах відповідає креативності [10].

Самореалізація має свої певні способи та інструменти. Щодня індивід розкриває себе в роботі, хобі, захопленні тощо. Однак сьогодні головним і важливим інструментом, за допомогою якого розкривається весь потенціал особистості, є творчість.

Творчість – це неодмінний атрибут діяльності індивіда. Індивід досягає певного ступеня творчої самореалізації особистості, застосовуючи творчий потенціал і висловлюючи свою творчу сутність [8].

Творчість має бути атрибутом будь-якої професії, і в цьому сенсі вона абсолютна. Але творчість не тільки абсолютна для всіх, вона ще й відносна. Вона завжди відносна можливостей, які має людина [3, 8–9].

Як стверджує Н. Ф. Вішнякова, «сама домінуюча позиція креативності в системі освіти та розвитку творчої індивідуальності може змінити особистість, професіонала й суспільство. Необхідно усвідомлювати, що не тільки особистість є продуктом суспільства, але й суспільство базується на творчо розвинених індивідуальностях. І чим швидше ми будемо реалізовувати другу позицію, створюючи продуктивні умови в освіті, культурі та науці, тим більш динамічним буде розквіт самовираження й самовдосконалення кожної особистості (враховуючи складність цієї проблеми), що має бути визначальною стратегією не тільки креативної педагогіки, але й суспільства в цілому» [1, 13].

Ознаками креативного напрямку в освіті є зміна стратегій, спрямованих на особистісно-перетворювальне опанування фундаментальних знань за допомогою викладача, паралельне застосування й адаптація їх у практиці та створення максимальних умов для «використання знань у непередбачених обставинах» на підставі розвинених творчих здібностей. За такою стратегією, застосовуючи інноваційні технології навчання й виховання, кожна особистість зможе самоактуалізовуватися, досягнувши й реалізувавши власну обдарованість у будь-якому виді діяльності.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, прагнення до професійного самовизначення властиве кожному індивіду і являє собою відображення більш базової потреби – прагнення до самореалізації. А самореалізацію особистості можна розглядати як свідомий процес найбільш повного розкриття і зростання потенційних та спонукально-мотиваційних сутнісних сил людини, як процес

самоствердження власного «Я», який передбачає самоактуалізацію, самопізнання, самоосвіту й самовиховання [9].

ЛІТЕРАТУРА

1. Вишнякова Н. Ф. Креативная психопедагогика. Психология творческого обучения. Ч. 1. / Наталья Федоровна Вишнякова. – Минск : НИОРБ «Поли Биг», 1995. – 240 с.
2. Волохова Е. Д. Вариативный подход к профессиональному самоопределению подростков : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Волохова Елена Дмитриевна. – Ярославль, 1994. – 191 с.
3. Жуганов А. В. Творческая активность личности: содержание, пути формирования и реализации / А. В. Жуганов. – Ленинград : Наука, 1991. – 143с.
4. Климов Е. А. Психолого-педагогические проблемы профессиональной консультации / Е. А. Климов // Новое в жизни, науке, технике. Сер. «Педагогика и психология». – Москва : Знание, 1983. – № 2. – 96 с.
5. Кон И. С. Психология старшеклассника / Игорь Семенович Кон. – Москва : Просвещение, 1982. – 191 с.
6. Аза Л. А. Профессиональное самоопределение и трудовой путь молодёжи / [Л. А. Аза, А. И. Вишняк, Е. И. Головаха и др. ; отв. ред. В. Л. Осовский ; Институт философии АН УССР]. – Киев : Наукова думка, 1987. – 303 с.
7. Поляков В. А. Профессиональное самоопределение молодежи. Концепция (сообщение) / В. А. Поляков, С. Н. Чистякова (руков.), С. А. Волошин, А. В. Губин, В. В. Журавлев, А. Я. Журкина, Н. С. Пряжников // Педагогика. – 1993. – № 5. – С. 33–37.
8. Самореалізація особистості – професійна, творча, соціальна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://help-med.info/2015/04/24/samorealizacija-osobistosti-profesijna-tvorcha/>
9. Творча самореалізація як наукова проблема. (Довідник школяра) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lessons.com.ua/tvorcha-samorealizaciya-osobistosti-yak-naukova-problema/2/>
10. Самореалізація особистості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/15100827/psihologiya/samorealizatsiya_osobistosti.

РЕЗЮМЕ

Быкова М. Н. Профессиональное самоопределение личности как способ ее самореализации.

В статье рассматривается сущность и взаимосвязь понятий «профессиональное самоопределение личности», «самореализация личности». Анализируются различные подходы к определению, структуре, критериям эффективности этих понятий. Профессиональное самоопределение рассматривается как важнейшая составляющая процесса самореализации личности. Доказывается, что профессиональное самоопределение является управляемым процессом, а, следовательно, предлагаются механизмы педагогической помощи школьникам с целью реализации своего потенциала, раскрытия способностей и задатков, таким образом оказавши положительное влияние на продуктивность процесса самореализации.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, самореализация, креативность, самоактуализация, личностный потенциал, саморазвитие, самосовершенствование, самоосуществление, профессиональная ориентация, профессиональная деятельность.

SUMMARY

Bykova M. Professional self-identification of the personality as a way of self-realization.

The article discusses the nature and interaction of concepts “professional self-identification” and “self-realization”. The approaches to the definition, stages, structure, performance criteria of these concepts are analyzed. Professional self-determination is defined as the process of formation of the personality’s relationships with professional environment and the way of its realization, an integral part of a holistic life of self-determination. Self-realization is seen as a conscious process of thorough investigating and growth of potential and incentive-motivational essential powers of a person, as the process of affirmation of the self, which provides self-knowledge and self-education.

It is proved that professional identity is a managed process and, thus, offered educational support to students with the aim to realize their potentials, to reveal the abilities and inclinations, thus increasing the efficiency of the process of self-realization. The leading trends are defined: humanization of society and education; the possibility of systematic and continuous education throughout life; the dominant position of creativity in the education system, that is, change of strategies to personal that make the development of fundamental knowledge with the help of a teacher, their parallel use in practice and creating conditions for the use of knowledge in unforeseen circumstances, on the basis of the developed creative skills; application of modern system of professional orientation, which should help everyone to fully develop his/her own potential (gift, talent, originality of thoughts and actions, professionalism), which is determined by the nature of social relations, formation of a perceived need for an adequate professional self-determination is carried out in practical creative activities through the integration of social, cognitive, and socio-labor activity of the individual. It is determined by the value of the level of development of creative abilities in the process of professional self-determination. It is assumed that the mechanism of self-realization in its fundamental aspects corresponds to creativity, creativity is considered as a constant attribute of the activity of the individual, the attribute of any profession. Thus the desire for professional self-determination is inherent to every individual and is essentially a reflection of a more basic need – fulfillment.

Key words: professional self-determination, self-realization, creativity, self-actualization, personal potential, self-development, self-improvement, self-fulfillment, professional activities.

УДК 378.14-057.87:613

Ю. Д. Бойчук¹, І. М. Авдеєнко², А. В. Турчинов¹

¹Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди

²Харківський національний
університет імені В. Н. Каразіна

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті представлено результати дослідження проблеми розвитку культури здоров'я студентів в освітньому середовищі вищого навчального закладу; визначено сутність і складові культури здоров'я студентської молоді; схарактеризовано вплив освітнього середовища на розвиток культури здоров'я студентів; уточнено критерії, показники й рівні розвитку досліджуваної якості. Теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови розвитку культури здоров'я студентів в освітньому середовищі вищого навчального закладу.